

ก.๑๖

ทิศธรรม

หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก

ราชบัณฑิตยสภา

ะภิกษุสามเณร เป็นของชำร่วย

ขอพระสมุท ๗ และพิพิธภัณฑสถาน

สำหรับพระนคร

พ.ศ. ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

3Q

-032

N45

ทิศธรรม

หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก
รองอำมาตย์เอก พล้อย พรปรีชา
แต่งได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๒
ในการประกวดประจำปี พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์ถวายพระภิกษุสงฆ์เถระ เป็นของชำร่วย
เมื่อมาเยี่ยมหอพระสมุดฯ และพิพิธภัณฑ์สถาน
สำหรับพระนคร

พ.ศ. ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภว่า ... การสอน
พระพุทธศาสนาในประเทศสยามนั้นยังบกพร่องอยู่
ด้วยมิได้พยายามสอนเด็กให้รู้จักของพระศาสนา
เป็นนิตยกิจไปตั้งแต่ยังเยาว์ ... มีพระราช
ประสงค์จะทรงแก้ไขความบกพร่องนั้น ... จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตยสถาน
ประกาศการประกวด แต่งหนังสือสอนพระพุทธ
ศาสนาแก่เด็กปีละครั้ง โดยมีกำหนดเป็น ๕ ข้อ
คือ

ข้อ ๑ ใคร ๆ จะแต่งก็ได้ แต่กำหนดให้ส่ง
เข้าประกวดปีหนึ่งเพียงคนละเรื่อง

ข้อ ๒ ให้ส่งหนังสือประกอด้วยราชบัณฑิตย
สถานในระวางพระราชกฤษฎีกา คือตั้งแต่วันเข้าพระ
บรรณานุกรมออกพระบรรณานุกรมเป็นต้น

ข้อ ๓ ขนาดหนังสือที่ตั้งเข้าประกอฉบับนั้น ว่า
โดยกำหนดพิมพ์ที่ดี ในกระดาษฟูลด์แคปหน้า
ละ ๒๐ บรรทัดเป็นเกณฑ์ ให้มีจำนวนอยู่ในระวาง
ตั้งแต่ ๒๕ หน้าเป็นอย่างน้อยจนถึง ๓๐ หน้าเป็น
อย่างมาก และฉบับที่ตั้งเข้าประกอฉบับนั้น จะตัด
พิมพ์หรือจะเขียนตัวบรรจงก็ได้

ข้อ ๔ ต้องแต่งเป็นภาษาไทยและอธิบาย
ความให้เข้าใจเด็กขนาดอายุ ๑๐ ขวบอ่านเข้าใจ
ความได้

ข้อ ๕ เรื่องที่แต่งให้เป็นการสอนพระพุทธ
ศาสนาตามหลักในพระไตรปิฎก และมีให้กล่าว
อธิบายความย่อคำสอนอื่น

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตย
สถานเป็นพนักงานตรวจเลือก หนังสือที่แต่งดีถึง
ขนาดทุกเล่ม ๑ ถวายปีละ ๓ จำนวน เพื่อทรง
เลือกพระราชทานรางวัล รางวัลนั้นกำหนดเป็น
รางวัลชั้นที่หนึ่ง จำนวน ๑ รางวัลชั้นที่สอง ๒
จำนวน และหนังสือซึ่งได้พระราชทานรางวัลชั้น
ที่ ๑ นั้น โปรดฯ ให้พิมพ์เป็นของหลวงพระราชทาน
แจกในวันวิสาขบูชาปีละ ๓๐,๐๐๐ เล่มทุกปี

การประกอหนังสือวิสาขบูชาได้ เริ่มมีมาตั้ง
แต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ และในคราว พ.ศ. ๒๔๗๒ นั้น

หนังสือเรื่องคำสอนคน ของหม่อมเจ้าหญิงพณ
พิพัฒน์ ดิศกุล ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑
ต่อมาในคราว พ.ศ. ๒๔๗๓ เพื่อให้ผู้ตัดสินแก่
ผู้แต่ง ราชบัณฑิตยสภาได้ประกาศกำหนดเรื่อง
ให้แต่งว่าด้วยจริยทรัพย์ พระพินิจวรรณการ
(แสง ลำติคุต) เปรียญ ได้รับพระราชทาน
รางวัลชั้นที่ ๑ แต่ใน ๒ คราวที่กล่าวมาหาผู้ใด
ได้รางวัลชั้นที่ ๒ ไม่ ในคราว พ.ศ. ๒๔๗๔ นี้ ราช
บัณฑิตยสภาได้ กำหนดเรื่องให้แต่งว่าด้วยทิศ
ทั้ง ๖ ในสิ่งคาโลวาท พระครูวิจิตรธรรมคุณ
(วาศน์ นิตประภา) เปรียญ วัดราชบพิธ ได้รับ
พระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ รองอำมาตย์เอกพลน้อย
พรปรีชา ในกระทรวงกลาโหม ได้รับพระราชทาน
รางวัลชั้นที่ ๒

ก็ตามระเบียบการประกวดหนังสือวิชาชนชา
นั้น จำนวนที่ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑
พิมพ์ เป็นของหลวง พระราชทาน แจก ในงานพระ
ราชพิธีวิชาชนชา แต่จำนวนที่ได้รับพระราชทาน
รางวัลชั้นที่ ๒ พึ่งมีจำนวนเดียวในบั้น ราช
บัณฑิตยสภาจึงได้ ขออนุญาต ต่อผู้แต่ง เขามา
พิมพ์ เป็นของถวายพระภิกษุสามเณรซึ่งมาชมหอ
พระสมุด ฯ และพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระ
นครเมื่อเข้าพระวรมหาตามเคย

อนึ่ง เนื่องด้วยหนังสือวิชาชนชาติที่ประกวดใน
พ.ศ. ๒๔๗๔ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรง แต่งตั้ง พระ ราชปรารภไว้ในคำนำหนังสือ
ทิศ ๖ ที่ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ มีเนื้อ

ความ ส้มควรวจะนำมา แดงไว้ ให้พระภิกษุ ดำ
เนรทงหลายทราบ จึงได้คิดมาพิมพ์ ไว้ด้วย

พระราชปารภ

“เมื่อได้ทราบว่ามีผู้ แต่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ ก็ยิ่ง
เพิ่มพูนความปลื้มของข้าพเจ้าขึ้นอีกมาก ข้าพเจ้า
เคยได้ยินมีผู้กล่าวอยู่เนือง ๆ ว่าในสมัยนี้ พระ
ภิกษุสงฆ์ ไม่ค่อยจะเอาเป็น ชูระ ในการตั้งสอนเด็ก
เหมือนแต่ก่อน และถ้านิมิต ไปเทศน์ตาม
โรงเรียนเป็นต้น ก็มักจะใช้ถ้อยคำกำกวมที่ยาก
เกินไป เด็ก ๆ ไม่ค่อยเข้าใจ และด้วยเหตุ
เหล่านี้เด็กของเราจึงไม่ค่อยเอาชูระกับการคำสอน

ในสมัยนี้ ที่จริงอย่าว่าแต่เด็ก ๆ เลย แม่ผู้
ใหญ่ก็ร้องกันว่าเทศน์ไม่เข้าใจอยู่บ่อย ๆ

หนังสือนี้ทำให้เห็นชัดว่า พระภิกษุที่ดำรง
แต่งหนังสือสอนเด็กได้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าจึง
ยินดี และอยาก จะ ขอ วัง วอน อา รามหา พระ
ภิกษุ สงฆ์ ให้เอา ชูระ ในการ ที่ จะแนะนำ ตั้งสอน
เด็ก ๆ ให้มาก เพราะการภายนอกของประเท
ย่อมอยู่ในมือของเด็กที่เราทำดังอบรมอยู่ในเวลา
นี้ ถ้าเราอบรมดีให้อยู่ในศีลธรรมอันดี เรา
อาจมั่นใจในความเจริญ และความมั่นคงของประ
เทศในภายหน้า” ดังนี้ ด้วยเชื่อว่าท่านผู้ที่ได้
รับหนังสือนี้ไปคงจะพากันถวายนุโมทนา และ
จะมีพระภิกษุ ดำเนรพยายามแต่งหนังสือวิชา
บูชาเฉลิมพระราชศรัทธามากขึ้นกว่าแต่ก่อน

๗

ในที่สุด ราชบัณฑิตยสภา ขอ ขอใจ ร้องขำ
 มาด้วย เอก พล้อย พรปรีชา ที่อนุญาตให้พิมพ์
 หนังสือ และหวังใจว่าหนังสือจะชอบใจของ
 ท่านผู้อ่าน ทั้งจะได้เข้าไปสอนด้านศิษย์ให้เจริญ
 คุณพระคำสอนด้วย.

กั ๙๖ ๙๖ ๙๖ ๙๖ ๙๖

นายก ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๔

รองอำมาตย์เอก พล้อย พรปรีชา

สารบาญ

บทนำ	หน้า ๑
บทที่ ๑ ทิศเบื้องหน้า บิดามารดา	,, ๑๓
คำถามประจำบท	,, ๒๔
บทที่ ๒ ทิศเบื้องขวา อาจารย์	,, ๒๖
คำถามประจำบท	,, ๓๖
บทที่ ๓ ทิศเบื้องหลัง ภรรยาและบุตร	,, ๓๗
คำถามประจำบท	,, ๔๕
บทที่ ๔ ทิศเบื้องซ้าย มิตร	,, ๔๖
คำถามประจำบท	,, ๕๕
บทที่ ๕ ทิศเบื้องต่ำ บ่าว	,, ๕๖
คำถามประจำบท	,, ๖๒
บทที่ ๖ ทิศเบื้องบน สัมณพราหมณ์	,, ๖๔
คำถามประจำบท	,, ๗๑

เรื่องพิศกรรม

บทนำ

เด็กชายของอาจ ยิงยศ อายุ ๓๓ ปี บุตรชาย
คนโตของหลวงบำรุงศิริกิจ เป็นเด็กช่างคิด
ช่างอ่าน ชอบได้ใจดังเกตุอะไร ๆ อยู่เนืองนิตย์
เวลานักดำริเรียนหนังสืออยู่ใน โรงเรียนรัฐบาล
แห่งหนึ่งในกรุงเทพ ฯ เนื่องด้วยเป็นเด็กมีความ
ไหวพริบและสติปัญญาดี จึงเรียนชั้นหน้าบรรดา
เพื่อน ๆ อายุรุ่นราวคราวเดียวกันมาก จนได้
เรียนอยู่ในชั้นมัธยมปีที่ ๓ แต่ในเมื่ออายุเพียง ๓๓ ปี
เท่านั้น เด็กชายของอาจนั้นเมื่อมีดังใดดังหนึ่งดังด้าย

หรือไม่เข้าใจแล้ว ก็มักจะซักไซ้ไปตามบิดาอยู่
เสมอ ๆ ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ตนเป็นผู้ฉลาดขึ้น
เย็นวันหนึ่ง หลวงบำรุงดีซึกิจรับประทาน
อาหารเย็นแล้ว ก็ไปนั่งดูบรูหรืออยู่ทางระเบียง
เรือนด้านหลัง ตึกครุหนึ่งเด็กชายของอาจก็ค่อย ๆ
เดินออกมาที่ระเบียงแล้วหยุดชะงักอยู่ หลวง
บำรุง ฯ เหลือบไปเห็นกริ่งตกไปว่า “อย่างไร
เจ้ามีอะไรจะมาคุยกับพ่ออีกมาซิ พ่อไม่ได้ทำอะไร
อยู่หรอก” เด็กชายของอาจมีความตั้งใจเตรียม
แรงเข้าไปหาบิดาแล้วนั่งลงบนเก้าอี้ตรงข้าม และ
เอ่ยตอบว่า “ครับ ผมมีอะไรส่งด้วยอยู่หลาย
เวลาแล้ว คิดจะถามคุณพ่อให้เห็นคุณพ่อมีงาน
ยุ่งอยู่ พี่จะเห็นว่างวันนี่เอง” หลวงบำรุง ฯ

มองดูหน้าบุตรชายด้วยความพอใจแล้วพูดว่า
“เจ้าคิดใจส่งด้วยอะไรหรือ” เด็กชายของอาจ
ตอบ “ครับ แต่ผมจะเล่าให้คุณพ่อฟังแต่ต้น
ทีเดียว คือว่าเมื่อผมเดินกลับจากโรงเรียนเด็ก
อาทิตย์หนึ่งมาแล้วเห็นจะได้ ผมได้พบกับเด็ก
ชายคนหนึ่งอายุราว ๑๒-๑๓ ปี นุ่งกางเกงดำซา
ดั้นเก่า ๆ สวมเสื้อชั้นในดำอมเมม ยืนกระดาก
ชั้นเล็ก ๆ ส่งให้ผมชั้นหนึ่ง แล้วถามว่าเป็น
กระดากอะไรกัน ผมได้รับมาคิดว่ามันเป็นตัว
จำนำฉบับหนึ่ง แต่ผมได้ขยันทามเด็กคนนั้น
ไปว่า เขาอ่านหนังสือไม่ออกหรือจึงไม่ทราบ
ว่าเป็นอะไร เขาตอบว่าอ่านไม่ออกเพราะเขา
ไม่เคยเรียนหนังสือ ผมประหลาดใจจึงชวน

เขาเดินมาด้วยกัน และชักเขาค่อยไปว่า ทำไมจึง
ไม่เรียนเลย เขาตอบว่าพ่อเขาเป็นคนขมา
และเมื่ออายุเขา ๓ หรือ ๔ ขวบนั้น แม่ของเขา
ก็เห็นพ่อของเขาไป เพราะทนความรำคาญและเกียจ
คร้านของพ่อเขาไม่ได้ ส่วนพ่อเขานั้นถึงมีลูก
ถึง ๓-๔ คนก็ไม่พักจะอุทิศให้เลี้ยงดูลูก ๆ พ่อ
โตขึ้นก็ขายบ้าง ให้เขาไปบ้าง ปล่อยให้ตามยถา
กรรมบ้าง เขาเองจึงไม่มีโอกาสได้ร่ำเรียนอะไร
ในที่สุดก็ขอแต่งงาน ๕ สัปดาห์จะไปซื้อเขากิน
ผมให้เขาไป ๑๐ สัปดาห์แล้วเขาก็กลับไป ผมจึง
มาสงสัยว่าทำไมคนที่เขานั่งพ่อเขาแล้ว จึงจะมา
เหลวไหลเหมือนเด็ก ๆ ไปก็ได้ และทำไมมารดา
ของเด็กคนนั้นจึงใจแข็งทั้งลูกทั้งเตาไปได้ ส่วน

วันนี้ก็มีอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับพ่อแม่
และครอบครัวเหมือนกัน เด็กชายแปลกไม่มา
โรงเรียนหลายวัน ที่แรกครูก็เฉยเฉย พูดว่าไม่
อยากเรียนก็ตามใจ แต่นานเข้าก็มีความ
ถามไปยังผู้ปกครอง จึงได้ความว่าเด็กชายแปลก
หนีโรงเรียนไปเที่ยวเดียวกับพวกเพื่อน ๆ ที่เป็นเด็ก
หน้าโรงเรียน ตามจดหมายของผู้ปกครองยัง
ปรากฏต่อไปว่ามีบิดามารดาเด็กชายแปลก ไม่ได้ยู่
ร่วมกัน ผู้ปกครองซึ่งเป็นนายชายต้องทำการ
อย่างหามรุ่งหามค่ำ ไม่มีเวลาจะอบรมหลาน
ให้เป็นเด็กดีได้ จึงขอมอบธุระให้กับครูจัดการ
ด้วย ส่วนเด็กชายแปลกได้เพื่อนที่สนุกสนาน
ก็เลยขาดเรียนเฉยหลายวัน ถ้าครูปล่อยปละ

ตะเคยเลียบ ผมคิดว่าคงเด็กอย่างแจ้แดงโต้ง
ข้างบ้านเราที่คงติดคุณนเนนทีเดียว”

หุดวงบำรุง ฯ ฟังบุตรชายพูดจนหยุดลงแล้ว
ก็ถามว่า “แล้วเจ้าสงสัยอะไรเล่า” เด็กชาย
ของอาจก็ตอบว่า “ที่ผมสงสัยก็คือว่าทำไมพ่อแม่
ของเด็กชายแปลกจึงทิ้งลูกอย่างนั้น ทำไมเด็ก
ชายแปลกจึงคบเพื่อนจนถึงกับขาดเรียน ครูจะ
สามารถทำให้เด็กชายแปลกเป็นเด็กดีได้หรือไม่
และในเรื่องแรกที่ผมเล่าให้คุณพ่อฟังนั้น ทำไม
พ่อจึงเป็นคนขี้เมาดูร้ายถึงชายตลกทั้งตลก และไม
ให้การศึกษาเหมือนที่คุณพ่อให้ผม”

หุดวงบำรุง ฯ ฟังอีกครึ่งหนึ่ง ก็กล่าวว่า
“ดีแล้ว เจ้าของอาจ เรื่องที่เจ้าเล่ามานั้นเป็นเรื่อง

ใหญ่โตมาก ที่เกิดเป็นเรื่องร้ายแรงขึ้นตั้งที่เจ้าเล่า
มา ก็เพราะบุคคลสำคัญในเรื่อง อาทิเช่น
เด็กชายแปลก บิดามารดาและเพื่อนเหล่านั้น ต่าง
ปฏิบัติหน้าที่ของตนไม่ถูกต้องตามความเกี่ยวข้อง
ซึ่งกันและกัน”

เด็กชายของอาจ “ขอประทานโทษครับ
คุณพ่อ ผมต้องการทราบหน้าที่ตามความเกี่ยวข้อง
ซึ่งกันและกันตามที่คุณพ่อพูดถึงด้วย”

หุดวงบำรุง ฯ “ดีแล้ว พ่อจะได้ไม่ต้องตอบ
คำถามที่เจ้าได้ถามมาข้างบนนี้ จะเคยอธิบาย
ถึงหน้าที่ที่พ่อพูดถึงนทีเดียว เมื่อเจ้าได้ทราบ
แล้วก็เป็นอันแก้ปัญหาของเจ้าตกไปด้วยในคราว
เดียวกัน เจ้าตั้งใจฟังให้ดิ้นะ ถึงเจ้าจะยัง

เป็นเด็กอยู่แต่ตั้งบิดาบุญญาเจ้าก็ไม่ใช่เด็กแล้ว ที่
 เจ้านาเวียงทอง ๒ มาสนใจคิด แล้วได้ถามพ่อ
 นั้น ย่อมแสดงว่าเจ้าพ่อจะเข้าใจข้อความที่พ่อ
 จะอธิบายต่อไปนี้ได้ คอยฟังนะ คนเราเมื่อ
 เกิดมาในโลกนี้ย่อมต้องทำมาหากินและปกครอง
 ตำบลบ้านเรือน ความประพฤติก็ต้องเป็นที่
 เคารพนับถือแก่คนทั่วไป เรามีโซ่อยู่ตัวคนเดียว
 เราย่อมมีญาติพี่น้อง พวกพี่น้องและมิตรสหาย
 บุคคลเหล่านั้นต่างต้องมีภาระงานต่อเนื่อง เกี่ยว
 พันกับเราอยู่โดยรอบข้าง ครอบครัวที่จะเจริญ
 ได้ดีจริง ๆ ก็ต้องอาศัยบุคคลที่เกี่ยวข้องกันในครอบครัวนั้น
 ต่างปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ ให้ถูกต้อง
 สัมควรกับความที่เกี่ยวข้องกัน ไม่ใช่ว่าฝ่ายใดชอบ

อย่างไร้ทำไปอย่างนั้นแต่ดำพั้ง ก่อนอื่นเจ้า
 จนนึกได้แล้วบอกพ่อหรือว่า สำหรับครอบครัว
 ของเรามีใครเกี่ยวข้องกับใครบ้าง ”

เด็กชายของอาจันนั่งอยู่ลึกลับใจหนึ่ง ก็ตอบ
 ว่า “ มีคุณพ่อคุณแม่เป็นเจ้าบ้านและปกครองผ
 ฝมและน้อง ๆ เป็นบุตรของคุณพ่อคุณแม่ นอก
 จากนี้ก็มีนางเจียมคนทำกับเรา นางจอนคนใช้
 ค้าคนทำสวนซึ่งอยู่ในฐานะคนใช้คอยรับใช้การ
 งานของคุณพ่อคุณแม่ เท่านั้นถูกไหมครับ ”

หลวงบำรุง ฯ ถามว่า “ เจ้าคิดดูไหมสิ
 เท่านั้นหรือที่เกี่ยวข้องอยู่กับครอบครัวของเรา ”

เด็กชายของอาจันนั่งคิดดูแล้วก็ตอบว่า “ อ้อ
 มีอีกขอรับ เช่นขุนตึกชาทร เพื่อนคุณพ่อที่มา

หาคุณพ่อบ่อย ๆ และเจ้าเดินให้เพื่อนเล่นของผม
ที่สวนผมไปชักว่าด้วยกันนั้น ก็เห็นจะต้อง
นับว่าเกี่ยวข้องกับครอบครัวของเราด้วยกรรมัง
ทนเห็นจะหมดแน่ละขอรับ ”

หัตถวงบำรุง ฯ ยมแล้วเข้ยมมือไปดบหัตถ์ลูก
ชายด้วยความกรุณาพูดว่า “ยังลูก เจ้าตม
ครของเจ้าเองเสียแล้วหรือ นอกจากนั้นก็ยังม
พระดังมี ๒ องค์ที่เคยมาเทศน์ทุกวันพระแะมา
รับมณฑาตมที่บ้านเราทุกเช้าอีก บุคคลทั้งหลาย
ที่พ่อและเจ้าพูดถึงนั้นล้วนล่อมอยู่รอบตัวเราทั้งต้น
พูดอย่างให้จำง่าย ๆ ก็คือว่าบุคคลที่ต้องเกี่ยวพัน
กันอยู่ในครอบครัวนั้นแบ่งออกได้เป็น ๖ จำพวก
ตั้งอยู่ในทิศต่าง ๆ รอบกายเราเป็น ๖ ทิศ มิใช่

๘ ทิศดังที่เจ้าเรียนรูมาแต่จากตำราภูมิศาสตร์
ที่โรงเรียน พระพุทธเจ้าเมื่อท่านคริสต์สอนถึง
ศาตมานพท่านได้เปรียบบุคคตทั้งหลายซึ่งถึงศาต
มานพเหต็ยวเห็นรอบกายนั้นว่าตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๖
เราจึงจดจำคำสั่งสอนของท่านไว้ แะสอนกัน
ต่อ ๆ มาเพื่อความสุชความเจริญของตัวเราและ
ครอบครัว ”

ถึงตรงนี้เด็กชายของอาจบังเกิดความเลื่อมใส
มาก ถึงกับดงกราบบิศาและขอทราบวาทิศ ๖ นั้น
คือทางไหน แะบุคคตจำพวกไหนตั้งอยู่ใน
ทิศใด

หัตถวงบำรุง ฯ กล่าวลึบไปว่า “พ่อยินดี
มากที่ได้เห็นเจ้ามีความเลื่อมใสใคร่จะได้ยินได้

ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าดังนี้ เมื่อได้ฟัง
และทราบแล้ว พอเชื่อว่าเจ้าจะได้รู้ดังที่คิดว่า
ตัวของเจ้าคงอยู่ในตำแหน่งอย่างไร และชอบที่
จะปฏิบัติต่อบรรดาผู้เกี่ยวข้องกับเจ้าอย่างไร เพื่อ
ให้สัมพันธ์กับความเกี่ยวข้องของสัมพันธนั้น ๆ ทิศที่ ๖
นั้น ดังต่อไปนี้ คือ บิดามารดาอยู่ทิศเบื้องหน้า
ครูบาอาจารย์อยู่ทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาอยู่ทิศ
เบื้องหลัง มิตรสหายอยู่ทิศเบื้องซ้าย บ่าวอยู่
ทิศเบื้องต่ำ สัตว์พาหนะอยู่ทิศเบื้องบน รวม
หมดด้วยกันเป็น ๖ ทิศ

บทที่ ๑

ทิศเบื้องหน้า บิดามารดา

บัดนี้พอจะลบล้างเจ้าเป็นคนกลาง และผู้
เกี่ยวข้องกับเจ้าทั้งหลายอยู่รอบตัวเจ้า แต่จะได้
เริ่มกล่าวถึงทิศเบื้องหน้าของเจ้า คือ บิดามารดา
เสียก่อน บิดามารดาได้ลำบากกรากกรำและใช้
ความมานะพยายามเพียงใดในการเลี้ยงบุตรนั้น
เจ้าอาจได้เห็นอยู่แล้วในบัดนี้ จากความเอา
ใจได้ทันทนอม ที่พ่อและแม่ ต้องกระทำอยู่กับเจ้า
เองและบรรดาพี่น้องเล็ก ๆ ของเจ้านั้น แม่ของเจ้า
ต้องอดหลับ อดนอน มีใช้น้อยในการเลี้ยงดู เจ้า
และน้อง ๆ ตั้งแต่เป็นเด็กแดง ๆ มาจนบัดนี้ พ่อ

ก็ต้องทำการงาน เพื่อหาเงินทองมาไว้ ใช้ ในการ
เลี้ยงดูเจ้า เพื่อให้เจ้าเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ใหญ่
ในภายหน้า แต่พอแม่ยอมถึงเวลาแก่เฒ่าลง
วันหนึ่ง จะหาเลี้ยงเจ้าอุมขเจ้าตลอดไปนั้น
ยอมไม่ได้ จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าที่จะต้องเลี้ยงด
พ่อแม่เมื่อเจ้าเติบโตขึ้นแล้ว จึงได้ ชื่อว่าเป็น
ผู้ มกตัญญูต่อบิดามารดา คุณของบิดามารดา
ที่เลี้ยงดูบุตรนั้นจะเอาอะไรมา ชั่ง ตวง วัด หรือ
นับหาได้ ไม่ และไม่รู้จักหมดสิ้น ผู้ที่จะช
ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดีได้ ก็ด้วยการรู้จักคุณบิดามารดา
ท่านใด เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ตามคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า พ่อแม่ได้พดกย่องตนเองเลย

ใช้แต่เท่านั้น บิดามารดากับบุตรนั้นนับเป็น
เครือญาติที่สนิทสนมกันมากที่สุด ไม่มีใครจะสนิท
ชิดเชื้อยิ่งกว่านี้ เมื่อบิดามารดาต้องประสงค์จะ
ทำการอย่างใด ก็ยอมเป็นหน้าที่ของบุตรที่จะรับ
ช่วงใช้ ไม่ทำกิจของท่านให้สำเร็จลุ่วงไปเป็นอย่าง
ดัดจริต ไม่มีการเกียจจนกับใคร ไม่ฉ้อฉลวัน
ประกันพรุ่งให้เน้นซ้ำ ไม่เฉยเมยหรือทอดทิ้ง
ธุระกิจการงานนั้น ๆ ให้เสียไป ถึงเจ้ายังมีอายุ
เท่านั้นเจ้าก็ยังได้เคยทำกิจธุระของพ่อได้สำเร็จเรียบ
ร้อยมาแล้วหลายครั้ง พ่อรู้ดีว่าเจ้าเองก็ปฏิบัติ
หน้าที่ของเจ้าดีอยู่ เมื่อเจ้าเติบโตเป็นผู้ ใหญ่กว่า
พ่อก็จะได้ ใช้เจ้ามากขึ้น ในกิจการที่ดัดจริตสำคัญ
เจ้าก็จะเป็นผู้ แคล้วคล่องสามารถในกิจการมากขึ้น

เป็นลำดับไป บิดามารดาที่มีบุตรเป็นผู้สามารถ
เช่นนั้น ย่อมรู้สึกปลื้มปิติและพากภูมิใจ รุ
สึกมีเดียงแรงเปล่าที่ได้ทุนนอนเตียงบุตรมาแต่
เล็กแต่น้อย พ่อหวังใจว่าเจ้าจะเป็นเช่นนั้นเมื่อ
เติบโตขึ้น เจ้าจะต้องทำตนให้สามารถ ดำรง
วงศ์สกุล ได้ ไม่ประพฤติดนให้แม่หย่าเป
เล็ดวืดหนี นำชื่อเสียงมาสู่ตระกูล พ่อเชื่อว่าเจ้า
คงได้ ยินดีใหญ่พุดกันเสมอ ๆ ว่า ถ้าลูกเข้า
ใครไม่ได้แล้ว เขาก็มักโทษมาถึงพ่อแม่ว่าเป็นคน
ไม่ดีไปด้วย กลายเป็นเสียชื่อวงศ์สกุลโดยพ่อแม่
ไม่ทราบเรื่องด้วยเลย เจ้าจึงระวังสั่งให้จงหนัก
วงศ์สกุลจะดับไปเบื้องหน้า จนมนุษย์บถดื้อชา
ปรากฏขึ้น ก็เนื่องมาจากบุตรผู้ดับหรือดำรง

วงศ์สกุลนั่นเอง สำหรับสกุลของพ่อเจ้าั้นแหละ
จะเป็นผู้ดำรงใหม่คงถาวรสืบไป ทวิพยมบัติ
ที่บิดามารดาอุทิศให้ถึงทุนแรงหาสะสมไว้แต่เดิม
ก็เพื่อจะได้ ให้เป็นบำเหน็จรางวัลแก่บุตรในยามที่
บุตรเป็นผู้สามารถดำรงวงศ์สกุลเอง บุตรที่ ประ
พฤติดนให้เป็นคนควรรับทวิพยมรดกนั้น ก็คือ
บุตรที่ไม่รู้ยั่วร้ายคบเพื่อนกินเพื่อนเที่ยว มั่วดี
บัญญัติสามารถทำทวิพยมรดกที่โตวันนั้นให้พอก
พูนออกเงยมากขึ้นอีก การที่จะประพฤติดนให้
เป็นคนควรรับทวิพยมรดกได้นั้น เจ้าจะไปคอย
เริ่มเอาเมื่อใดหาได้ ไม่ หรือจะคิดอย่างไร ๆ
เสียพ่อก็ต้องให้เจ้าเองนั้นเป็นทางไม่ควร เมื่อ
เจ้าได้เริ่มประพฤติดนเสียตั้งแต่คนแล้ว พ่อ

หวังได้ว่าเจ้านี้แหละจะเป็นผู้ควรรับทรัพย์มฤตก
ของพ่อ บิดามารดาเมื่อมีบุตรอันประเสริฐคนเป็น
ผู้ควรรับทรัพย์มฤตกแล้ว ก็กล่าวได้ว่าอนาคต
หลับ ถึงจะตายก็สิ้นห่วงใยไม่มีอะไรเป็นกังวล
เมื่อ**บิดามารดาท่านต๋วงดับไปแล้ว** บุตรก็พึงทำ
บุญอุทิศให้ท่าน เป็นการสนองคุณท่านครั้งสุดท้าย

ที่พ่อกล่าวมานี้พ่อเชื่อว่าเจ้าคงเข้าใจซึมซาบ
ดี แต่เพื่อให้เจ้าจดจำหรือได้แม่นยำยิ่งขึ้น พ่อ
จะสรุปรวมให้เห็นง่าย ๆ ดังนี้ คือ

บุตรย่อมมีหน้าที่พึงอุปการะบิดามารดา & ประ
การ คือ

๑. ท่านใดเคยงมาแล้ว ^๕เคยงท่านตอบ

๒. ทำกิจของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มฤตก

๕. เมื่อท่านต๋วงดับไปแล้ว ทำบุญอุทิศ
ให้ท่าน

เมื่อบุตรได้ปฏิบัติหน้าที่อันเป็นอุปการะแก่บิดา
มารดาแล้ว บิดามารดาก็พึงมีหน้าที่อุปการะแก่
บุตรด้วยเช่นเดียวกัน หน้าที่ตามธรรมชาติของ
บิดามารดาก็คือ เป็นผู้ให้กำเนิดแก่เราได้ปฏิสนธิ
มาในโลกนี้ แล้วคอยพิทักษ์รักษาอุ้มชูเราตาม
แต่ฐานะจะอำนวยให้ทำได้ คือเป็นผู้คุ้มครอง
เลี้ยงดูบุตรเป็นอย่างดี ถ้าเป็นคนจนหน้อยก็
หย่อนลง เรื่องที่จะไม่เลี้ยงดูและปล่อยให้ตาย
เฉยๆ ย่อมไม่มีเป็นอันขาด ครั้นบุตรมีอายุ

เติบโตพอจะเล่าเรียนวิชาความรู้ได้ ท่านย่อม
 ต้องส่งให้เข้าโรงเรียน เพื่อให้ศึกษาศิลปวิทยา
 ด้วยตนเองทางบ้านก็คอยพำล้อนบุตรห้ามไม่ให้
 ทำความชั่ว และหมั่นชี้หนทางแนะนำให้คงอยู่
 ในความดี ดังที่พ่อเองได้พำล้อนเจ้าอยู่เดิมอยู่
 นั้น บิดามารดาย่อมเป็นห่วงและหนักใจในบุตร
 เมื่ออยู่ในขณะเล่าเรียนและวันหนึ่งไม่น้อยไปกว่า
 ขณะทำการเลี้ยงดูเมื่อเป็นเด็กทารกนั้นเลย เจ้า
 จงจำความข้อนี้ไว้ เมื่อบุตรเติบโตสามารถที่จะ
 เป็นผู้ครองเรือน กล่าวคือสามารถหาเลี้ยงและดู
 แลครอบครัวได้แล้ว บิดามารดาก็จะเป็นผู้หา
 ปรียาที่สมควรให้ เมื่อถึงสมัยนั้นใช้ว่าบิดามารดา

จะปล่อยบุตรเดี่ยวที่เดียวไว้หาไม่ ท่านย่อมต้อง
 ดูแลทุกข์สุขของครอบครัวบุตรท่านเดิมอยู่ และ
 เมื่อเห็นว่าบุตรทำหน้าตาดีเป็นทเชิดหน้าซุตา ประ
 พฤติคนดี พ่อจะดำรงวงศ์สกุลได้เป็นแน่แท้แล้ว
 ท่านก็จะมอบทรัพย์สินมรดกส่วนที่ท่านได้สะสมหามา
 ไว้ด้วยความเหนื่อยยากให้บุตรปกครองสืบไป

เหตุอันคอหนาท่อนเท็จจริงที่บิดามารดาจะพึง
 อุปการะบุตร แต่นั้นเหตุมงคลที่เกิดขึ้นในโลก
 นี้ จะทำอะไรได้สม่าเดิมอยู่ เหมือนกันไม่หมดทุกสิ่ง
 หาได้ไม่ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไปตามชั้น
 ชนิตและฐานะของบุคคล บิดามารดาที่มัวทรพ
 ด้ระดมไ้มากก็สามารภให้ทรัพย์สินแก่บุตรได้มาก ที่
 จนวน้อยบางที่บุตรจะได้ยิน หรือไม่ได้ยินโดย

ในรายชื่อนับครูจะดีกว่าบิดามารดาทำหน้าที่ไม่ครบ
ถ้วนหาได้ไม่ ความจริงท่านย่อมมีเจตนาอยู่แล้ว
ที่จะหาทรัพย์สินสมบัติไว้ให้บุตร หากแต่ความยาก
จนบังคับอยู่เท่านั้น การที่ท่านอุทิศให้ชนชวยา
หาทรัพย์สินมาให้บุตรได้เล่าเรียน และสามารถศึกษา
ศิลปวิทยาไว้เพื่อทำงานเลี้ยงตัวในภายหน้านั้น ก็
กล่าวได้เท่ากับว่าท่านได้มอบทรัพย์สินอันประเสริฐ
ไว้ให้แล้ว ส่วนเรื่องที่เจ้าเล้ามาทั้ง ๒ เรื่อง
ข้างต้น ที่เกี่ยวกับเด็กชายแปลกและเด็กอ่าน
หนังสือไม่ออกนั้น ก็เนื่องจากบิดามารดาทำหน้าที่
ของตนไม่ถูกต้องนั่นเอง เจ้าเด็กคนที่อ่านหนังสือ
ไม่ออก ก็ต้องเป็นเพราะบิดาไม่ส่งเข้าโรงเรียน
ส่วนเด็กชายแปลกที่หนีโรงเรียนไปเที่ยว ก็ต้อง

เป็นเพราะไม่มีใครจะสั่งสอนจริงจังถึงความดีความ
ชั่วต่าง ๆ ให้เขาใจนั่นเอง นี่ฉันพอพูดแต่เพียง
หน้าที่ของบิดามารดาซึ่งมีต่อบุตร แต่ละบุตรคือ
บิดามารดาเท่านั้น นับว่าเป็นทิศที่ ๑ วันพรุ่งนี้
พอจะอธิบายทิศที่ ๒ คือทิศเบองขวา ว่าด้วยครูบา
อาจารย์ต่อไป เจ้าจะได้รับความรู้ใหม่ขึ้นอีก
เพื่อกันลืม พอขอสรุปหัวข้อหน้าที่อันบิดา
มารดาพึงอุปการะบุตรไว้ดังนี้ —

๑. ให้ศิลปวิทยา
๒. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๓. ให้คงอยู่ในความดี
๔. หาภรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สินสมบัติให้ปกครอง

พอห้วงบำรุง ๆ พุดจบลง เด็กชายของอาจก็
กราบลงที่ตักบิดาพูดว่า “ผมฟังคุณพ่อบรรยาย
ถึงหน้าที่พระวรวงศ์กับลูกเขยนั้น รู้สึกว่าผมได้
เปรียบเด็กทั้งหลายมากที่มีคุณพ่อตั้งคุณพ่อของ
ผมนี้ พวกรุ่นเขยผมจะมากกราบเท้ารับกอนให้
คุณพ่อบรรยายต่อไป”

แล้วเด็กชายของอาจก็ลุกไปห้องของตน เพื่อ
ทำการบ้านที่ครูมอบมาให้สำหรับวันนี้ต่อไป.

คำถามประจำบท

๑. ครอบครัวที่จะเจริญได้นั้น ต้องอาศัย
อะไร ?
๒. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว แบ่ง
ออกได้เป็นกี่จำพวก ?

๓. ทิศ ๖ กับทิศ ๘ ต่างกันอย่างไร ?
๔. บุตรมีหน้าที่อุปการะบิดามารดาอย่างไร ?
๕. บิดามารดามีหน้าที่อุปการะบุตรอย่างไร ?

บทที่ ๒

ทิศเบื้องขวา อาจารย์

เมื่อเด็กชายของอาเจิดรเข้าไประหาบิดาเย็นวันรุ่ง
ขึ้น เพื่อขอให้บรรยายทิศที่ ๒ ต่อไปนั้น หดวง
บำรุงลึกซึ้งกึกก้องดังน่านน้ำแห่งด้อมพมพอย พอ
เหลือบเห็นลูกชาย หดวงบำรุง ๆ ก็ทราบความ
ประสงค์และวางหนังสือพิมพ์ทันที พูดว่า “นี่เจ้า
จะมาคอยฟังทิศเบื้องขวาต่อไปละซี ค่ะแล้วทิศ
เป็นทิศที่ตรงของครูบาอาจารย์ เจ้ากำลังเรียน
หนังสืออยู่กับครูที่โรงเรียน จึงนับว่าสำคัญอย่าง
ที่สุดที่เจ้าจะต้องรู้หน้าที่อันศิษย์ควรปฏิบัติ
ต่อครู นอกจากบิดามารดาแล้ว เจ้าก็มีครูนี้
และที่เจ้าจะต้องเคารพ นับถือ ยำเกรง ร้อง ดง มา

ด้วยครูเป็นผู้ให้วิชาแก่เจ้า อาการที่เจ้าดูจน
ย่นรับครู ทุก ๆ เข้าเมื่อครูเข้ามาในชั้นเรียน นั้น
เป็นการแสดงความเคารพในชั้นชั้นอยู่แล้ว แต่
เท่านั้นยังไม่เพียงพอไม่ เจ้าพบครูของเจ้าที่ไหน
เจ้าก็ต้องเปิดหมวกหรือยกมือไหว้อีก ยิ่ง
กว่านั้น ถ้าเห็นครูของเจ้ากำลังทำกิจการอะไรอยู่
เจ้าก็ควรแสดงความเคารพนบนอบด้วย เข้าไปยืน
คอยรับใช้ เพื่อครูจะต้องการให้หยิบถือหรือ
จับฉวยอะไร ก็จะได้ช่วยเหลือ เช่นเห็นครูกำลัง
ตรวจสมุดเดชอยู่ และบังเอิญในที่ใกล้ ๆ ไม่
มีใครอยู่เลย เจ้าก็ควรจะไปยืนหรือนั่งอยู่
ห่าง ๆ บางทีดินสอครูหักหรือไม้บรรทัดตก

เจ้าก็จะได้เหลาดินสอหรือหีบไม้บรรทัดส่งให้ครู
นี่เป็นแค่เพียงขั้นต้นสำหรับเด็ก ๆ ถ้าเจ้าเคิบโต
ขึ้น หากครูจะขอแรงพวกลูกศิษย์มาช่วยกันทำ
บ้านบ้าง เจ้าก็ควรจะช่วยเหลือขยันเอง
เช่นนั้น นับว่าเจ้าแสดงความเคารพต่อครู รุดี้ก็
คุณครูที่ได้สอนวิชามาย่อมเสมอ แม่เคิบโต
เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ก็ไม่ควรทำล้มเหลว ทำดังนี้เรียก
ว่าเจ้าอุปการะครู ด้วยอุปฐาก คือทำการช่วย
เหลือปฏิบัติด้วยกำลังกาย แต่ในโอกาสที่เจ้า
จะมาช่วยครูทำบ้านไม่ได้ เพราะเจ้าคิดงาน
ของเจ้าเองเช่นนั้น เจ้าก็อาจช่วยเหลือปฏิบัติด้วย
วาจาได้ โดยสั่งหรือบงการให้ผู้อื่นหนึ่งไปช่วย
ทำแทน เพื่อให้งานของครูที่ไหว้วานเจ้านั้น

ถ้าเจ้าลุดวงไม่ได้ ครูทุกคนย่อมมีความประสงค์
อยากให้ศิษย์เป็นคนดีทั้งต้น ไม่เล็ดลอดที่รักมกั
ซึ่ง จึงพวาล่อนศิษย์อย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อย
ยากของตนเอง ศิษย์ที่ดีย่อมต้องเชื่อฟังครู ไม่
โต้เถียงหรืออดรื้อชุดคำสั่ง การเชื่อฟังนั้นเป็น
สิ่งสำคัญของการสั่งสอน ถ้าเจ้าไม่เชื่อฟังครู ๆ
ก็สั่งสอนเจ้าไม่ได้ เมื่อครูสั่งสอนเจ้าไม่ได้เจ้าก็
ไม่ได้ วิชาความรู้ตนเอง เลยหมดโอกาสที่จะ
เป็นพลเมืองดีได้ต่อไป อันวิชาที่ครูสอนศิษย์
นั้น ครูได้เลือกฟันแล้วว่าจำเป็นที่จะต้องเรียน
จริงจัง ๆ เพราะฉะนั้นศิษย์ จึงต้องเรียนคิดป
วิทยาโดยเคารพ กล่าวคือไม่ดื้อหมิ่นดูแคลนคิด

เห็นว่าวิชานี้ ๆ เป็นสิ่งเหลวไหล ไม่คิดว่า
ครูเขาดังไม่เป็นของดั่งคำคุณยายพูด
ในที่ลุดพ่อจะสรุปรวมหัวข้อที่ศิษย์ฟังมีหน้าที่
อุปการะครูบาอาจารย์ให้เขาเห็นเป็นหัวข้อง่าย ๆ
ดังนี้

๑. ด้วยการดุษณียนรับ
๒. ด้วยการเข้าไปยืนคอยรับใช้
๓. ด้วยการเชื่อฟัง
๔. ด้วยการอุปฐาก
๕. ด้วยการเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ
ครูบาอาจารย์ เมื่อได้รับอุปการะจากศิษย์
เช่นที่พ่อกล่าวมาแล้ว ก็บังเกิดมีกำลังกายและ
กำลังใจจะมีกระแสน้ำจะอบรมดั่งสอนศิษย์ให้เป็น
พดเมองดี ชีให้เห็นทางดีและทางชั่ว แล้ว

แนะนำให้กระทำแต่ทางดี เช่นการหนีโรงเรียนก็
อธิบายให้เห็นว่าทำให้คนเป็นคนเกียจคร้านและ
โง่ เพราะไม่วิชาที่ควรสอนไป และการมา
โรงเรียนเป็นการแต่งความพากเพียรหมั่นมานะ
ใฝ่วิชาความรู้ที่ควรสอนเต็มที่ แดงก็แนะนำ
กำชับให้เขาเชื่อฟังทำตาม ดั่งนี้เรียกว่าแนะนำ
ทางดีให้ ในเรื่องเด็กชายแปดไม่มาโรงเรียนนั้น
อาจเป็นทั้งเด็กและครูปฏิบัติหน้าที่อันเกี่ยวข้อง
แก่กันโดยไม่ถูกต้อง คือเด็กชายแปดไม่เชื่อ
ฟังครู หรือครูมิได้ชี้ทางชั่วของการไม่มาโรงเรียน
ให้เห็นก็ได้ เพราะเจ้าว่าที่แรกครูทำเฉย ๆ เสีย
วิชาความรู้อย่างไหนที่ศิษย์ควรจะได้เรียนรู้ได้
เพื่อเป็นทางทำมาหาเลี้ยงชีพในภายหน้า ครู

ก็เล่าแฉวงหามาตั้งสอน เพื่อให้ ศิษย์เรียนรู
 วิชาที่ดีและจำเป็นแท้ ๆ ไม่นำเอาวิชาเด่นเมีย
 เด่นถ้ามารั้งสอนศิษย์ ในการสอนศิษย์ครุยม
 บอกคิดปวิทยาอันเป็นความรู้ให้ สิ้นเชิง ไม่บิด
 บังอำพราง เช่นคนสอนเพียงเท่านั้น และคน
 สอนเพียงเท่านั้น หรือครุมีความรู้เต็มที่แต่สอน
 ให้รู้เพียงครึ่งเดียวดังนี้ การที่ทำดังนี้ไม่ใช่เป็น
 ทาง ทำให้ ศิษย์เป็นผู้รู้เต็มที่ อาจ ทำให้เกิด
 เสียหายได้ เช่นถ้าครูจะสอนวิชาการปลูกต้น
 กุหลาบ ถ้าครูจะสอนเพียงวิธีประสมดิน ได้บ
 เท่านั้นก็หาเพียงพอไม่ เพราะถ้าไม่สอนให้รู้ถึง
 วิธีกำจัดตัวหนอนซึ่งคอยรบกวนแล้ว ต้น
 กุหลาบก็จะไม่ออกงามดี เป็นการเสียเวลาเปล่า

ทั้งครูและลูกศิษย์ นี้พอชักตัวอย่างแต่พอง่าย ๆ
 ให้เห็นชัด ๆ ถ้าเป็นวิชายาก ๆ ก็จะมีมีการ
 เสียหายมากขึ้น การรู้อะไรเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ
 เป็นสิ่งให้โทษ ครูจะสอนวิชาอะไรจึงยอม
 สอนให้ โดยสิ้นเชิง ไม่รัยกับดบังอำพรางไว้
 เพื่อให้ ศิษย์ได้ มีความรู้และความสามารถเต็มที่
 เมื่อศิษย์มีความรู้และความสามารถดี ก็เป็นที่
 เชิดหน้าชูตาครู ครุยมจะยกย่องให้ปรากฏแก่
 เพื่อนฝูง ว่าศิษย์คนนั้นด้อย่างนั้นอย่างนั้น สัมม
 ติว่าเจ้าเป็นผู้เรียนรูทางวิชาคำนวณเก่งที่สุด เมื่อ
 ถึงคราวที่เขาต้องการผู้มีความรู้เช่นนั้น ครูก็จะ
 บอกว่าเจ้านั้นและเป็นผู้สามารถ ดังนั้นยอมทำให้
 เจ้านั้นนามตาชนด้วย เพราะใคร ๆ ก็ยอมเชื่อ

เมื่อครูได้รับรองความร่ำและความสามารถของเจ้า
แล้ว ขรรพดาครูนั้นยอมมรดกศิษย์มากมาย
เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วถูกศิษย์เหล่านั้นนำไปทำ
มาหาเลี้ยงชีพในที่ต่าง ๆ ดันคิดว่าเจ้าจะเดิน
ทางไปเที่ยวทั่วจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าไม่รู้จักใคร
เลยที่นั่นก็จะได้รับความไม่สะดวก ถ้าครูเจ้าทราบ
ว่าเจ้าจะไปจังหวัดนั้น ก็จะบอกกล่าวขอรับรองไป
ยังถูกศิษย์ของครูที่อยู่จังหวัดนั้น เป็นคนคง
จังหวัดหรือพ่อค้า หรือนายห้างคนใดที่เคยเป็น
ลูกศิษย์ของครู ให้ช่วยทำความสะดวกแก่เจ้า
บ้างตามแต่เขาเหล่านั้นจะให้ได้ ดังนั้นกระนั้นขอว่า
ครูได้ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ให้แก่เจ้า
เจ้าจะไม่เดือดร้อนอะไรเลย

จึงกล่าวได้ว่า เมื่อศิษย์ได้อุปการะครูบา
อาจารย์แล้ว ครูบาอาจารย์ก่อนจะหัดศิษย์
ดังที่พ่อได้อธิบายมานี้ และสรุปรวมได้เป็น ๕
ประการ คือ

๑. แนะนำดี
๒. ให้เรียนดี
๓. บอกคิดปวิทยาให้สิ้นเชิงไม่มีคบบังอำพราง
๔. ยกย่องให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูง
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

ฉะนั้นว่าพอแล้ว พรุ่งนี้พ่อจะอธิบายให้
เจ้าฟังอีกทีหนึ่งต่อไป ” แล้วเด็กชายของอาจ
ก็กราบบิดาลากลับออกไปยังห้องของตน.

คำถามประจำบท

๑. นอกจากบิดามารดา เด็กจะต้องเคารพ
นับถือใครรองลงไป ? เพราะเหตุใด ?
๒. ศิษย์พึงมีหน้าที่อุปการะครูอย่างไรบ้าง ?
๓. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ
๔. ครูอนุเคราะห์ศิษย์ ที่ประการ ?
๕. อธิบายความอนุเคราะห์นั้น ๆ ที่ละข้อ

บทที่ ๓

ทิศเบื้องหลัง ภรรยาและบุตร

เย็น วันรุ่งขึ้น เด็กชายของอาจ รีบ ทำการบ้าน
เสร็จแต่ตอนบ่าย พอรับประทานอาหารเย็นเสร็จ
แล้ว ก็คอยจ้องดูว่าบิดาจะว่างหรือยัง คอยจน
บิดาหลับหมดไป ๑ ตัวแล้ว จึงตรงเข้าไปหา
บิดาที่เบี่ยงเรือนด้านหลัง หดงบบ้าง ๆ เห็น
ลูกชายใจจดจ่ออยู่กับเรื่องทิศ ๒ ที่บรรยายค้าง
อยู่ก็พอใจมาก เอ่ยขึ้นว่า “วันนี้พ่อจะอธิบาย
ถึงทิศที่ ๓ คือทิศเบื้องหลังที่วาดด้วยบุตรภรรยา
ต่อไป ในวันก่อนเมื่อพ่ออธิบายถึงทิศเบื้องหน้า
และเบื้องขวานั้น พ่อดมมดเฝ้าเป็นคนกลาง แต่ใน
ทิศนี้เจ้าจะเป็นคนกลางคงไม่เหมาะ เพราะเจ้ายัง

เด็กอยู่ไม่ครบครอบครัว พ่อจึงจะเป็นคนกลางเลี้ยง
 เอง แต่ผู้ที่ยกย่องของพ่อคือแม่ของเจ้า
 นี้แหละ เป็นการเวียนรจากของจริง ๆ ที่เดียว
 และเจ้าจะได้รู้ว่าพ่อมีหน้าที่ต่อแม่เจ้าอย่างไรบ้าง
 พ่ออยู่กับแม่เจ้าโดยเปิดเผย ไม่ซ่อนเร้นบิดบัง
 กัดว่าใครจะรู้ เพื่อนฝูงและญาติของพ่อมาที่
 บ้านก็แนะนำให้รู้จักกับแม่เจ้า ไม่เหมือนกับ
 บางคน ที่เมื่อยาม ๆ บิดบังไม่ให้ ใครรู้และไม่
 ออกหน้าออกตา มีหน้าที่ขบถกับใคร ๆ ว่า
 ตนเป็นคนดี ไม่ผิดกฎหมาย ดงนั้นบว่าใช่ไม่ได้
 ส่วนพ่อไม่เคยยกย่องนับถือแม่เจ้าว่าเป็นภรรยาโดย
 ไม่คบใคร แม่เจ้านั้นถ้าจะว่ากันตามจริงแล้ว
 ก็ประจักษ์ชัด ที่สนิทสนม และอยู่ใกล้ชิดพ่อมาก

กว่าญาติมิตรจริง ๆ มาก แม่เจ้าช่วยดูแลกิจการ
 บ้านเรือนทั้งหลายแทนพ่อ เป็นผู้ซึ่งพ่อไว้
 เนื่อเชื่อใจและเลื่อมใสว่าเป็นผู้สมควรที่สุดที่จะ
 เป็นมารดาให้กำเนิดแก่ลูกพ่อได้ พ่อจึงมอบความ
 เป็นใหญ่ในครอบครัวให้ เมื่อพ่อได้มอบตำแหน่ง
 นี้ให้แก่แม่เจ้าแล้ว แม่เจ้าจะจัดการบ้านเรือน
 อย่างไร จะแนะนำอย่างไรพ่อก็จะยกย่องนับถือ
 ไม่ได้หมิ่นดูแคลน ว่าขาดความสามารถหรือเป็นผู้
 เดือดทรมานต่ำช้า อภิปรายการหนึ่งพ่อก็ต้องเป็นคน
 ชัดตรงต่อแม่เจ้าไม่ประพฤติดองใจ โดยการไป
 ตอบรับกับหญิงอื่นหรือมีเมียชู้ม่ออื่นไว้ พ่ออื่นอีก
 เจ้าจะเห็นบ่อยๆที่พ่อได้ ซื่อสัตย์ต่อเสื่อผืนนี้และนา
 อกหรือไม้ไผ่เหวนหรือเขมกมัดมาให้แม่เจ้า ค้าย

กับว่าเป็นรางวัลที่แม่เจ้าได้ปฏิบัติหน้าที่ของเขา
มาเป็นอย่างดี แต่ความจริงนั้นเป็นหน้าที่ของพ่อ
ด้วยเหมือนกันที่จะต้องให้เครื่องแต่งตัวกับแม่เจ้า
ในฐานะที่แม่เจ้าเป็นภรรยาพ่อ พ่อก็ควรให้เขาได้
แต่งกายอย่างสมฐานะ ไม่ซ่อมซ่อหรือขาดแคลน
จนทำให้คนอื่นดูหมิ่นดแคลนได้ เป็นการเสื่อม
เสียมาถึงพ่อด้วย รวมความย่อๆ คือว่าพ่อมีหน้าที่
ที่จะต้องบำรุงแม่เจ้า ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
๒. ด้วยการไม่ดูหมิ่น
๓. ด้วยการไม่ประพฤติดังใจ
๔. ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้
๕. ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว

เมื่อแม่เจ้าได้รบบำรุงเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมต้อง
ตอบแทนพ่อ คราวนี้เราจะดูที่รายว่าภรรยาพึง
มีหน้าที่อุปการะสามีด้วยอย่างไร พ่อจะอธิบาย
โดยยกแม่ของเจ้าเป็นตัวอย่างเหมือนกัน ทุก ๆ
วัน เจ้าจะได้เห็น แม่ของเจ้า ดูแต่งนางจอน ให้บิด
ภวาดบ้านเรือนสะอาดสะอ้าน ตั้งนางเจียมให้ ซื่อ
กับเขาย่างนั้นอย่างนั้น พุดง่าย ๆ ก็คือใครมี
หน้าที่อย่างไรก็ให้ ไปทำอย่างนั้นไม่ปะปนกัน ถัด
จากนี้ดูกับงานต้นไม้ในสวน มีต้นาวรดต้นไม้
คัตกรู้งหิงและดูแลต้นกุหลาบเป็นต้น อย่างนี้
เรียกว่าแม่เจ้าจัดการงานดี เมื่อเดือนก่อนคุณตา
ของเจ้า พร้อมกับขุนต้นทิ ภาษาเพือนรัก ของพ่อ
มาจากต่างจังหวัดมาพักอยู่ที่บ้านของเรา แม่ของ

เจ้าก็จัดการดูแลให้พักอาศัยโดยเรียบร้อย เขาใจ
ได้และให้ความสุขแก่คุณอาเจ้า และเพื่อนของพ่อ
เหมือนกับอยู่บ้านของเขาเอง นอกจากนั้นคุณลุง
ของเจ้า ยังเคยมาให้อาหาร ให้แม่เจ้า คัดเลือกชิ้นใน
ให้บ่อย ๆ แม่เจ้าก็ช่วยอนุเคราะห์ทำให้ โดยไม่
รังเกียจเกียจจนอะไร การที่แม่เจ้าเขาใจได้เป็น
ชुरुกับญาติและเพื่อนของพ่อตั้งนั้น เรียกว่าแม่เจ้า
ดังเคราะห์คนช่างเลี้ยงสัตว์ แม่เจ้าได้อยู่กับกับ
พ่อนับเป็นเวลากว่า ๑๔ ปีแล้ว มีความรักใคร่
พ่อเป็นอย่างดีไม่เคยดุดังกับใคร แม้เงินเพียง
แต่จะเดินตามด้วยก็ไม่มี ครอบครัวของพ่อซึ่ง
รวมทั้งเจ้าน้อง ๆ และแม่เจ้ามีความสุขสบายไม่
ระหองระแหงกันเช่นนี้ ก็เพราะแม่เจ้าไม่ประพฤติ

ดวงใจผัว ซึ่งเป็นการทำลายความสุขของพ่อและ
ครอบครัวอย่างโหดร้ายที่สุด ขรรคมตาพ่อเป็นคน
ไปทำงานย่อมมีเวลาดูแลทางบ้านน้อยที่สุด เงิน
ทอง หรือทรัพย์สินสิ่งของ อะไร ก็ย่อมต้องตกอยู่ใน
ความดูแลของแม่เจ้าทั้งนั้น แດดี ถ้าแม่เจ้า
เป็นคนเด่นไฟหรือเด่นมา เงินทองที่พ่อให้แม่เจ้า
เก็บไว้คงจะไม่มีเหลือมา พอซื้อที่บานที่เรายืน
เงินเดือนคนใช้และค่ากับเช่าในเดือนหนึ่ง ๆ ก็จะมี
ไม่มีให้ และเครื่องแก้ว แหวนเพชรพลอย ที่มี
อยู่ตลอดจนโต๊ะตู้เหล่านั้ ก็จะถูกขายหรือจำหน่าย
นองไปหมด แต่แม่เจ้าหาเป็นเช่นนั้นไม่ ดังใด
ควรจ่ายเขาจึงจ่าย เขาอุดหนุนให้รักษาทรัพย์สินที่
หามาได้ไว้เป็นอย่างดี และยังไม่เกียจคร้านใน

กิจการท่งปวง ตลอดจนการเลี้ยงดูลูกและตั้ง
 ดอนอบบรมลูกให้เป็นพลเมืองดี ไม่ปล่อยปละละ
 เลยเลย รวมความก็คือว่าแม่เจ้าย่อมมีหน้าที่
 ปฏิบัติบำรุงพ่อ & ประการ คือ

๑. จัดการงานดี
 ๒. ส่งเคราะห์คนข้างเคียงผัวดี
 ๓. ไม่ประพฤติล่วงใจผัว
 ๔. รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้ไว้
 ๕. ชยันไม่เกียจคร้านในกิจการท่งปวง
- จนเห็นว่าหมดทิศเบื้องหลังแล้ว รุ่งขึ้นพ่อ
 จะอธิบายทิศเบื้องซ้ายต่อไป” แล้วเด็กชาย
 ของอาจก็ตากตบมาหອງของตน.

คำถามประจำบท

๑. ผู้มีภรรยาแต่มีหน้าที่ ๆ จะต้องบำรุง
 ภรรยาเป็นกีดกัน ?
๒. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ
๓. ผู้มีภรรยามาก ๆ และถ้ามารภเดียว
 ได้นั้น จะเรียกว่าผิดต่อหน้าที่ของตน
 ข้อไหนหรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?
๔. ภรรยาที่มีหน้าที่ ๆ จะต้องบำรุงสามี
 กีดกัน ?
๕. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ

บทที่ ๔

ทิศเบื้องซ้าย มิตร

เย็นวันรุ่งขึ้นหลวงบำรุง ฯ เห็นบุตรชายเคียว
ตรงเข้ามาหาเมื่อวางหนังสือพิมพ์ลง ก็ทราบได้
ว่าจะมาฟังบรรยายเรื่องทิศเบื้องซ้าย จึงกล่าว
คำเนิรความต่อไปนี้ว่า —

“สำหรับทิศนี้พ่อก็จะอธิบายโดยใช้ตัวของพ่อ
เองเป็นคนกลางเหมือนกันทิศก่อน คนเราเมื่อเป็น
เด็กอยู่ก็ได้เข้าค่ายบิดามารดาและครูเป็นผู้แนะนำ
สั่งสอนโดยใกล้ชิด ถ้าบิดามารดาเกิดระหอง
ระแหงครอบครัวไม่เป็นสุขแล้ว เด็กก็จะได้รับ
การอบรมศึกษาอะไรได้โดยยาก ดังตัวอย่าง
เด็กชายแปดกและเด็กที่อ่านหนังสือไม่ออกที่เจ้า

พบมานั้น เมื่อโตขึ้นห่างจากครูบาอาจารย์และ
บิดามารดา หรือว่าบิดามารดาถึงแก่กรรมเสียแล้ว
ก็ได้ มิตรเท่านั้นที่จะเป็นผู้คอยห่วงเหนี่ยวให้พ้น
จากความชั่วร้ายต่าง ๆ ถ้าได้ มิตรไม่ได้ก็จะเฉยพา
ตัวเองและครอบครัวทรุดโทรม อันเป็นโทษถึง
ภรรยาและบุตรด้วยพร้อมกัน จึงควรรู้หน้าที่และ
ความเกี่ยวข้องซึ่งควรจะมีต่อมิตรไว้ด้วย การ
คบหามิตรเจ้าจะดูไปตั้งแต่เด็ก บิดน้าก็ไม่เสียหยา
อะไร แต่พ่อจะบรรยายหน้าที่และความเกี่ยวข้อง
ของมิตรโดยเอามิตรของพ่อเป็นตัวอย่างที่เดียว
มิตรของพ่อที่เจ้ารู้จักก็มีอยู่แล้ว ๒ คน คือ
ขุนศึกขาทรและขุนสันนิทภาษา ขุนศึกขาทรนั้นเคย
ไปมาหาสู่ที่บ้านเราเสมอ พ่อเป็นเพื่อนกับเขามา

ตั้งแต่วัยยังอยู่ในโรงเรียน แต่ถึงเดี๋ยวนี้พอกลับมาได้อีก
 คนว่าเป็นผู้ใหญ่กว่า เคยพูดจาวิธาดะสันนิทสนม
 กันอย่างไรก็อย่างนั้น ด้วยพ่อถกถกอยู่ว่าธรรมดา
 เพื่อนกันคง เป็นผู้มีคนอย่างไรก็อย่างนั้นเสมอ
 ไม่ยกตนข่มเพื่อนและเหยียดเพื่อนว่าเป็นเด็กกว่า
 หรือต่ำตระกูล คำยัดเยียดก็ว่า ถ้ามีวลีอย่างนั้น
 ก็เป็นเพื่อนกันไม่ได้ ถึงนายจำรัสถูกจ้างขนสัตว์
 นั้นพอกำลังนับถือว่าเป็นเพื่อนของพ่อ เพราะเคย
 อยู่ร่วมโรงเรียนกัน พ่อจะพูดจากับเขา ก็เจรจา
 ด้วยถ้อยคำไพเราะเสมอ ไม่ดูหมิ่นดูแคลนว่าเขา
 เป็นเพียงคนใช้ของเพื่อนอีกคนหนึ่ง ที่เขาได้มา
 เป็นลูกจ้างอยู่กับขนสัตว์ ก็ด้วยพ่อเองเป็นผู้แนะนำ
 นำยกย่องให้ เป็นการประพฤติดุประโยชน์แก่มิตร

อย่างหนึ่ง ก่อนขนสัตว์จะรับนายจำรัสได้เข้าทำ
 งานด้วยนั้น ได้มีจดหมายถามพ่อถึงนิสัยใจคอ
 และความประพฤตินายจำรัส ความจริงขนสัตว์
 ต้องการจะรับนายบำเรอลูกพี่ลูกน้องของพ่อเข้าทำ
 งาน แต่ทราบวานิสสัยแก่ไม่สู้จะดีอยู่บ้าง ตาม
 ธรรมดาพ่อควรจะตอบขนสัตว์ไปว่านายจำรัสไม่
 เหมาะ เพราะมีความประพฤติเหลวไหล เพื่อ
 ขนสัตว์จะได้รับนายบำเรอญาติของพ่อเข้าทำงาน
 แต่พ่อก็หาตอบเช่นนั้นไม่ ความจริงนายจำรัส
 เป็นคนมีความประพฤติและนิสัยดีใจคอดีกว่านาย
 บำเรอ พ่อจึงไม่เกล้งกล่าวให้คลาดจากความจริง
 และนายจำรัสก็ได้ทำงานกับขนสัตว์แต่บัดนั้นมา ยิ่ง
 กว้านั้นนายจำรัสขาดแคลนอะไรพ่อก็เคยให้บน

อยู่เสมอ การให้ปันนั้นไม่จำเป็นแต่เมื่อฝ่ายหนึ่ง
ขาดแคลนเท่านั้น เมื่อเรามีสิ่งใดจะสามารถให้
เพื่อนเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ หรือมิตรภาพก็เรียก
ว่าให้ปันเหมือนกัน เช่น พ่อมีพันธุ์กุหลาบดี ๆ
มาก พ่อก็ให้ซุนดิกซาทรไปเล่นบ้าง รวมความ
ย่อ ๆ ว่าเรามีหน้าที่ช่วยเหลือบำรุงมิตร ๕ ประการ
คือ

๑. ด้วยการให้ปัน
๒. ด้วยการเจรจาถ้อยคำไพเราะ
๓. ด้วยการประพฤติประ โยชนต่อมิตร
๔. ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ
๕. ด้วยการไม่แก่งกล่าวให้แตกจากความ

จริง

คราวนี้ เมื่อมิตรได้รับ อุปการะจากเราแล้ว
มิตรจะตอบแทนเราอย่างไรบ้าง พ่อจะอธิบายโดย
ชัดตัวอย่างจริง ๆ ให้เห็นต่อไป เมื่อตั้ง ๒ ปีมาแล้ว
เชื่อว่าเจ้ายังคงจำได้ พ่อได้เกิดทะเลาะโต้เถียง
กันขึ้นกับเจ้าคำดกนักแดงโต ซึ่งมาหาตระวาดชะอะ
จะเข้ามาในบ้านเรา พ่อบันดาลโทสะขึ้นมาโดย
ไม่ทันคิดหน้าคิดหลัง ได้วิ่งชนเรือนควมั่วจะ
มาพัวพันกับมัน ละครเรื่องซุนดิกซาทรรู้เรื่องเข้าก็มา
ห้ามและตักเตือนพ่อว่าการทะเลาะวิวาทกับคนเช่น
นั้นเป็นการเปล่าประโยชน์ พ่อจึงกลับได้สติเห็น
จริงตามคำตักเตือนนั้น ในขณะนั้นพ่อตกอยู่ใน
ความประมาทโดยแท้ การที่ซุนดิกซาทรบ้องกัน
และ ตักเตือนมิให้พ่อวิวาทกับเจ้าคำดกนักแดงโต

ว่า รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว เมื่อคราวเฉลิม
ปีกตายน ถ้าพ่อไม่ได้ความช่วยเหลือของนายจำรัส
แล้ว เรากงโดนชะโมยเต่งงานไปหลายพันบาท
เจ้าก็จำได้ ไม่ใช่หรือ พ่อกับแม่เจ้า ตัวเจ้าและ
น้อง ๆ พวกกันไปเที่ยวดูไฟหมด ทั้งได้แต่เจ้าเลี้ยงม
คนใช้ ที่พึ่งมาอยู่เดือนเดียวให้เข้าบ้าน เจ้านั้นเคย
เรียกรถเจ๊กมาเตะชะโมยชนของในบ้านตลอดจน
เงินทองไม่น้อย ถ้าดังจะไปอยู่แล้ว ก็พ่อต้นนาย
จำรัสมาเห็นเข้าจึงจับตัวส่งให้ตำรวจไป การที่
พ่อไว้ใจให้คนใช้หน้าใหม่เข้าบ้านนั้น เรียกว่า
อยู่ในความประมาทไม่รอบคอบ นายจำรัสต้อง
ถนอมให้ทรัพย์สินของเราสูญไปก็ได้ ชื่อว่า รักษา
ทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว ขุนสันติภาษาเมื่อ

ครั้งเขายังอยู่กรุงเทพ ฯ ก็เคยมีบุญคุณอยู่กับพ่อ
บางที่เจ้าจะยังไม่ทราบเพราะพ่อไม่ค่อยจะได้พูดถึง
ด้วยเป็นเรื่องนานมาแล้ว พ่อเคยต้องไปพักพิง
อยู่กับเขาค้างหนึ่งเมื่อเจ้าอายุ ๔-๕ เดือน เวลา
นั้นครอบครัวของเราเคราะห์ร้ายมาก พ่อถูกญาติ
คนหนึ่งขับไล่ไม่ให้อยู่ในบ้านของเขา ข้าในเวลา
นั้นพ่อก็ยังหางานทำไม่ได้ด้วย ความวิบัติของพ่อ
ในครั้งนั้นมีอยู่ถึง ๒ ประการ คือบ้านดำหรับอยู่
และอาหารที่จะรับประทานไปวันหนึ่ง ๆ แม่เจ้าก็
ถูกข่มขืน พ่อก็ได้อุ่นสนธิภาษานี้แหละ เป็นที่พึ่ง
พำนักได้ และเขาก็จัดกรุณาเลี้ยงดู ไม่ละทิ้งใน
ยามวิบัติ คือในยามที่พ่อตกทุกข์ได้ยากนั้น

อนึ่งการเป็นมิตรกันนั้นพอจะบอกว่ามีใช้จะสนิท
ชิดชอบกันตลอดไปเท่านั้น เช่น ขุนด่านทนต์
พิน้องของพ่อมกคน เขา นับถือตลอดเท่ากับตัวพ่อ
เองทีเดียว หน้าสวรรค์วิญญาณ สรุปรวมแล้ว
คือมิตรมีหน้าที่อุปการะเรา ๕ ประการ คือ

๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว
๒. รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยเขาเป็นที่พักพิงได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร

พวกรุ่นพ่อจะได้อธิบายถึงทิศเบื้องต่ำ คือว่า

ต่อไป

คำถามประจำบท

๑. เรามีหน้าที่ช่วยเหลือบำรุงมิตรกี่ประการ ?
๒. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ
๓. มิตรมีหน้าที่ตอบแทนการช่วยเหลือบำรุง
ของเรากี่ประการ ?
๔. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ
๕. การให้ บัณฑิตมีประโยชน์อย่างไร ?

บทที่ ๕

ทิศเบื้องต่ำ บ่าว

เย็นวันรุ่งขึ้น เด็กชายของอาจก็ไปหาหลวง
 บำรุง ฯ เพื่อฟังบรรยายต่อไป หลวงบำรุง ฯ
 เห็นบุตรสนใจเรื่องทิศ ๖ มากก็พอใจพูดว่า “วัน
 นี้พ่อจะพูดถึงทิศเบื้องต่ำ คือบ่าวโดยพ่อเป็นคน
 กลางเหมือนกับทิศที่เดิมาแล้ว ในสมัยนี้ไม่มีใคร
 เป็นบ่าวเป็นนายกันแล้ว มีแต่คนใช้ ซึ่งทำหน้าที่
 เหมือนกันนั่นเอง การงานในบ้านเรามีหลายชนิด
 ทั้งงานหนักและงานเบา พ่อซึ่งเป็นนายต้อง
 จัดการงานให้คนใช้ทำตามสมควรแก่กำลัง เพื่อ
 ความสุขของคนใช้ เช่นนางจอนคนบັดกวาด
 บ้านเรือน รูปร่างเล็กไม่แข็งแรง ถ้าใช้ไปตัด

น้ำทำสวนก็คงทำไม่ไหวเป็นแน่ แล้วการงาน
 ของพ่อก็จะพลอยเลี้ยวไปด้วย อีกอย่างหนึ่งถ้า
 พ่อจะใช้นางจอนทำงานทุกหน้าที่ เช่นกวาดบ้าน
 ทำกับข้าว เติงเต็ก ไปตลาด แม่เป็นงานเบา ๆ
 ทั้งนั้น นางจอนคงทำไม่หมด พ่อจึงต้องมีนาง
 เจียมอีกคนหนึ่ง เพื่อแบ่งงานกันทำให้เหมาะ
 กับกำลัง ส่วนอาหารการกินก็ต้องอยู่ในความดูแล
 เอาใจใส่ของพ่อเหมือนกัน มิใช่ว่าจะบังคับให้
 กินแต่เศษอาหาร หรือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อ
 ร่างกาย นางจอน นางเจียม หรือตาดี แม่
 เป็นคนใช้ก็มีฐานะเป็นมนุษย์เหมือนกับพ่อ พ่อ
 ต้องให้กินอย่างพอที่จะบำรุงร่างกายได้ นอกจาก
 ให้กินตามธรรมดา พ่อมีของรดแปลกประหลาด

พ่อก็ยังแจกให้ กินอีก เช่นพ่อได้รับทุเรียนกวน
มาจากหัวเมือง พ่อก็แจกให้บรรดาคนใช้ กิน
เหมือนกันทุกคน ถึงคราวเจ็บพ่อก็รักษาพยาบาล
โดยหายาหรือหมอมารักษา ไม่นิ่งคายนะ พ่อไม่
ทำอย่างเวลาที่จะใช้ ยามไข้จะไม่รักษา นั่นเป็น
วิธีที่เลวทราม เพื่อให้คนใช้ม่กะใจทำงานดี พ่อ
ก็เคยให้เสื้อผ้าและสิ่งของอื่นเป็นรางวัล เช่น
คาดพ่อเคยซื้อกางเกงแพรให้ นางจอนกับนาง
เจียมเคยได้ผ้าลายคนละ ๒ ผืน เมื่อป่วยตนเอง
นอกจากให้รางวัลถึงคราวตรุษสงกรานต์ หรือ
เทศกาลปีใหม่หรืองานที่สมควรใด ๆ พ่อก็ต้อง
ปล่อยให้พวกคนใช้ เหล่านั้นพ้นจากหน้าที่ เพื่อไป

ทำบุญหรือไปส่งนุคนานด้วยตัวเขาบ้าง รวมความ
นายมีหน้าที่พึงบำรุงคนใช้ ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
๒. ด้วยให้อาหารและรางวัล
๓. ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้
๔. ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน
๕. ด้วยปล่อยในสมัย

คนใช้เมื่อได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ก็ย่อมจักคิดถึง
บุญคุณของนายอยู่เสมอ อุดมภ์ปฏิบัติการงาน
ของนายอันเป็นหน้าที่ของตัว โดยเต็มกำลังความ
สามารถ เจ้าคอยสังเกตดี เวลาเข้าเจ้าจะได้เห็น
นางเจียมกับนางจอนและคาดคนชนทำงานก่อนพ่อ
และพ่อนอนแล้วพวกนางจึงเลิกการงาน ในคืนที่

พ่อมั่งงานทำที่บ้านดึก ๆ เจ้าจะได้เห็นนางเจ็มนาง
จนคอยรับใช้อยู่ - และคาดิแม่หน้ำที่แกไม่มีอยู่
บนเรือนก็คอยดูว่าพ่อจะใช้ไปถนนหรือไม่ เพราะ
ในเวลาดังนั้นพ่อไม่ใช่คน ใช้ผู้หญิงออกไปซื้อ
หรือทำอะไร ด้วยตรอกบ้านเร้ามดอาจมีอันตราย
ก็ได้ คนใช้ทั้ง ๓ คนของพ่อเฒ่าเจ้าไว้ใจได้ทีเดียว
ว่าเขาจะถือเอาแต่ของที่นายให้เท่านั้น นอกนั้น
ไม่จะต้องทีเดียว ตัวอย่างที่เห็นชัด ๆ ก็คือ
พ่อทำธนบัตรดิบมาตกในสวนกุหลาบหลังบ้าน
คาดิก็เก็บได้ แทนที่จะนั่งแล้วเขาเป็นของแกเสีย
แกกลับเอามาคืนพ่อ ส่วนนางเจ็มนและนางจน
คนใช้ใกล้ชิดบนเรือนนั้นก็เหมือนกัน เงินทอง
และบางที่เครื่องแต่งตัวแม่เจ้าวางไว้โดยไม่เก็บได้

กำนัน ก็หาหาไม่ การงานที่ทำอยู่ดล้าห์และมานะ
ให้ ดิฉัน เสมอ ไม่ให้พ่อออกปากคิดว่าเดือดได้ เป็น
การตัดสินใจกังวลและเอาใจได้ของพ่อและแม่เจ้า
ไปได้มาก ถ้าพ่อกับแม่เจ้าต้องมาเอาใจได้กับงาน
อย่างนั้นแล้ว ก็จะต้องเวลาสำหรับเอาไปคิดอ่าน
เพื่อทำงานอื่น ๆ มาก เจ้าคิดดูเถิดว่าเมื่อคนใช้
ปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยถูกต้องแล้ว นายยอม
เอาใจและสบายใจเพียงใด พ่อเคยทราบว่ามีคน
อยากมาเป็นคนใช้อยู่กับครอบครัววานัก ด้วย
ได้ทราบว่าเราดีต่อคนใช้ของเราเพียงไร ที่ผู้อื่น
จะทราบที่เราปฏิบัติต่อคนใช้เราอย่างไรนั้น ก็ด้วย
พวกคนใช้ของเรานี้แหละ นำคุณของนายไปสรร
เลริญในที่ต่าง ๆ เป็นการเผยแพร่คุณความดี

และเกียรติยศของเราให้แพร่หลายปรากฏขึ้นอีก
รวมความคนใช้ยอมมีหน้าที่บำรุงนาย & ประการ
คือ

๑. ลูกขนทำงานก่อนนาย
 ๒. เด็กทำงานที่หลังนาย
 ๓. ถีบเอาแต่ของที่นายให้
 ๔. ทำการงานให้ดีขึ้น
 ๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ
- พรุ่งนี้พอจะได้บรรยายทิศเบื้องบน คือทิศ
สุดท้ายต่อไป”

คำถามประจำบท

๑. นายมีหน้าที่บำรุงคนใช้ ก็ประการ ?
๒. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ มาที่ละเอียด

๓. คนใช้มีหน้าที่ช่วยเหลือนายก็ประการ ?
๔. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละเอียด
๕. คนใช้ต้องปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลือนายถูกต้องมีประโยชน์อย่างไรแก่ตน ?

บทที่ ๖

ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์

ในตอนเย็นวันรุ่งขึ้น พ่อหลวงบำรุงฯ เสด
เห็นเด็กชายของอาจเฒ่าเข้ามาหาคนที่เข้าใจดีว่าจะ
มากอยฟังเรื่องทศต่อไป จึงเอ่ยขึ้นว่า “ทิศที่
พ่อบรรยายวนั้น เป็นทิศเบื้องบน คือ
สมณพราหมณ์ พ่อจะอธิบายโดยใช้พ่อเองเป็น
คนกลาง เจ้าจะได้เข้าใจง่าย สมณพราหมณ์
ที่นั่นคือพระสงฆ์นั่นเอง พระสงฆ์ท่านเป็นผู้
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาสั่งสอนเรา เพื่อให้
คำสั่งนาของเราคงยั่งยืนต่อไป ท่านเป็นผู้ที่ถึง
แล้วด้วยคุณความดีทั้งหลาย เราต้องบำรุงท่าน
๕ ประการ เจ้าจะได้เห็นพ่อทำบุญได้บาตรอยู่

เล่มมือ หรือเมื่อท่านอาจารย์คงที่วัดต้องการอะไร
พ่อก็เคยให้เจ้านำไปถวายท่าน อย่างนี้เรียกว่า
พ่อบำรุงท่าน ด้วยให้อามิษทาน เป็นประการ ๑ มี
หลายคราวที่ท่านอาจารย์คงมาที่บ้านเรา เพื่อ
ให้พ่อจัดการทำธุระในเรื่องฎีกาแผ่นดินและจัดการ
เรียวยางสร้างโบสถ์และศาลา พ่อก็ต้อนรับเป็น
อันดีมิได้รังเกียจหรือคัดค้านห้ามไม่ให้ท่านมาคิด
ต่อด้วย อย่างนี้เรียกว่าพ่อบำรุงท่านด้วยความ
เป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามมิให้เขาบานเรือน
เป็นประการ ๒ ธุระของท่านพ่อก็จัดทำไปโดย
เห็นแก่ท่าน ไม่หวังผลตอบแทนหรือทำอย่าง
เอาวัดเอาเปรียบเพื่อประโยชน์ของพ่อ พ่อทำ
ไปอย่างซื่อตรง เพื่อให้การแจกฎีกาตลอดจน

การบรรยายร่างโบสถ์และศาลาเป็นผลสำเร็จ แม่
ท่านเจ็บป่วยพ่อก็กะไปช่วยเหลือน ในการพยาบาล
อย่างนี้เรียกว่า**พ่อบำรุงท่านด้วยกายกรรม** คือทำ
อะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา เป็นประการ ๓
พ่อจะพูดจากับท่านพ่อใช้วาจา อย่างไพเราะสุภาพ
เรียบร้อย ไม่พูดจาเล่นดีเล่นดีนด้านวนเขาเปรียบ
ในเชิงด้านวนโวหาร หรือไม่พูดเล่นเป็นภาษาพูด
ตลกคนของตลกท่าน ท่านพูดผิดก็คอยเตือน
เช่นนี้เรียกว่า**พ่อบำรุงท่านด้วยวจีกรรม** คือพูด
อะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา เป็นประการ ๔
ถึงแม่พ่อจะมีเวลา ไปเกี่ยวข้องกับท่านอาจารย์คง
และวัดของท่านไม่สู้บ่อยนักก็ดี ใจพ่อเองก็ยัง
รักและนับถือท่านด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ท่าน

จัดการทำอะไรลงไปหรืออยากได้อะไร พ่อก็นึก
หวังและภาวนาให้ท่านสำเร็จสัมประสงค์ หากท่าน
มีลูกศิษย์และคนนิยมแพร่หลายพ่อก็ก็นึกยินดีด้วย
ไม่คิดอิจฉาหรือคอยจับผิดเอากับท่าน อย่างนี้
เรียกว่า**พ่อบำรุงท่านด้วยมโนกรรม** คือคิดอะไร ๆ
ประกอบด้วยเมตตา เป็นประการ ๕ เมื่อ
สมณพราหมณ์ได้รับบำรุงเช่นนี้แล้ว ท่านก็
ย่อมจะอนุเคราะห์เรา ๖ ประการด้วยกัน เจ้าจะ
ได้เห็นพ่อและคนอื่น ๆ อีกมากหลายพากันไปฟัง
เทศน์ การไปฟังเทศน์ก็คือไปฟังพระท่านดัง
ตอนเช้าแก่เรา ให้เราทราบ ถึงหนทางแห่งความ
ชั่วร้ายทุจริตต่าง ๆ แล้วห้ามมิให้ทำความชั่วนั้น ๆ
เป็นประการ ๑ ต่อจากนั้นท่านจะชี้แจงหนทางแห่ง

ความดีเพื่อประกอบการสุจริตให้เราทราบ และ
 อุดหนุนส่งเสริมเราให้ตั้งอยู่ในความดีนั้น ๆ เป็น
 ประการที่ ๒ พ่อเคยไปวัดหาอาจารย์คง ปรีक्षा
 หารอะไรต่าง ๆ ท่านก็ชี้แจงแนะนำ หรือพ่อ
 ต้องการหยิบยืม เครื่องใช้อะไรหรือต้องการอะไร
 ท่านอาจารย์ก็ชวนชวนหาให้เพื่อให้เป็นประโยชน์
 แก่พ่อท่านนั้น ไม่นึกหวังประโยชน์ของท่านเอง
 หรือหวังการตอบแทนอะไรจากพ่อ เช่นนี้เรียกว่าท่านอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม เป็นประการ
 ที่ ๓ ในการที่พ่อไปปรีक्षाหาเรียนนั้นย่อมมีข้อ
 ความหลายอย่างทั้งพ่อไม่เคยรู้เคยเรียน ท่าน
 อาจารย์ก็อธิบายให้ฟังเพื่อพ่อ จะได้เป็นพหุศาสตร์
 คือรู้เรียนมากระดับมาก จักได้เป็นประโยชน์

แก่พ่อในการหาเลี้ยงชีพ เช่นนี้เรียกว่าให้ฟังสิ่ง
 ที่ยังไม่เคยฟัง เป็นประการที่ ๔ ถึงแม่สิ่งใดที่
 พ่อเคยรู้เคยฟังแล้วพ่ออาจไม่เข้าใจได้เหมือนกัน
 ท่านอาจารย์คงก็อธิบายชี้แจง ทำสิ่งที่เคยฟังแล้ว
 ให้แจ่มแจ้ง เช่นนี้เป็นประการที่ ๕ ส่วน
 ประการที่ ๖ นั้น คือบอกทางสวรรค์ให้ คือสอน
 ให้เรารู้จักคิดทาน พ่อจะอธิบายให้เข้าใจง่าย ๆ
 คือคือการรักษาศาสนาให้บริสุทธิ์ ประกอบแต่การ
 สุจริต ไม่ให้ประพฤติดีความของคดของธรรม
 คดีอันคนนั้นเรียกว่าคดียี่สิบห้า คือ ๑ ห้ามไม่ให้ฆ่า
 สอนให้มีความรักความสงสาร. ๒ ห้ามไม่ให้
 ถึก สอนให้หากินในทางที่ดี. ๓ ห้ามไม่ให้ทำชู้
 สอนให้เป็นผัวเมียโดยเปิดเผย. ๔ ห้ามไม่ให้

โกหก ดอนให้ข้อตรงต่อหน้าที. & ห้ามไม่ให้
กินเหล้า ดอนให้รักษาศีลให้ดี. เมื่อเจ้ารักษา
ศีลทั้ง ๕ ข้อแล้ว ก็แปลว่าเจ้าได้ทำตัวให้บริสุทธิ์
ทั้งกายวาจาและใจ ผลของศีลคือตัดความทุกข์
ให้หมดไป คราวนี้พอจะพูดถึงทาน ทานนั้น
คือการให้นั่นเอง การให้ สิ่งของหรืออะไร ๆ คือ
คนขอทานหรือผู้ขัดสน เราเรียกว่าให้ทาน เป็น
การอุดหนุนผู้ขัดสนจนยากให้ดำรงชีวิตอยู่ ได้ต่อไป
การนำล้ารับกับเขาหรือสิ่งของอื่น ๆ ไปถวาย
พระ เราเรียกว่าทำบุญ เป็นการอุดหนุนพระให้
มีกำลังศึกษาเล่าเรียน พระธรรม ของพระพุทธเจ้า
เพื่อบำรุงสอนเรา เพราะท่านไม่ได้ทำไร่นาค้าขาย
หาผลประโยชน์อะไร ผลของท่านก็คือหัวใจ

ให้ตัดความโงกความอยากได้ ให้หมดไป เมื่อ
เจ้าได้เรียนรู้ผลของศีลของท่านแล้วเช่นนั้น ก็แปล
ว่าเจ้าได้เรียนรู้ ทางสวรรค์ คือทางอันนำไป
สู่ความสุขความเจริญนั่นเอง.

คำถามประจำบท

๑. เรามีหน้าที่บำรุงสมณพราหมณ์กี่ประการ?
๒. อธิบายหน้าที่นั้น ๆ ที่ละข้อ
๓. สมณพราหมณ์อนุเคราะห์เรากี่ประการ ?
๔. อธิบายการอนุเคราะห์นั้น ๆ ที่ละข้อ
๕. ทางสวรรค์นั้นคือทางอย่างไร ?